

Spaans in het Nederlands, en andersom

Iedereen kent moderne Spaanse leenwoorden als *salsa*, *tapas* en *mañana*. Maar hoeveel Spaanse woorden zijn er voorheen in onze taal terechtgekomen? Bijvoorbeeld in de Tachtigjarige Oorlog? En heeft het Nederlands ook invloed op het Spaans gehad?

NICOLINE VAN DER SIJS

Illustraties: Josje van Koppen

Het Spaans en het Nederlands hebben al eeuwenlang contact met elkaar. Een van de oudste Spaanse leenwoorden in het Nederlands is *riem*, in de betekenis ‘papiermaat’. Een stadsrekening uit Brugge meldt in 1384: “Eene rieme suevere pappiers coste XXVI gr.”, oftewel: een riem zuiver papier kost 26 groot (een ‘groot’ was een halve stuiver). Dit *riem* gaat terug op het Spaanse *resma*, dat op zijn beurt is ontleend aan het Arabische *rizma*. Van de achtste eeuw tot eind vijftiende eeuw bezetten de Arabieren een groot deel van het Iberisch Schiereiland. De Arabieren brachten allerlei vernieuwingen, zoals de papierfabricage van vlas en linnen. Voor deze vernieuwingen nam het Spaans de Arabische benamingen over. Een

ander voorbeeld is *kurk*, dat het Nederlands ook al vroeg overnam: in 1545 wordt “een silveren koirkijser” (kurkentrekker) aangeboden.

TACHTIGJARIGE OORLOG

De contacten tussen Spanje en de Lage Landen vonden voornamelijk plaats over zee. Dat leidde ertoe dat het Nederlands in de Middeleeuwen de woorden *cargadoor* en *ansjovis* overnam uit het Spaans. Andersom leende het Spaans toen uit het Nederlands *vlieboot* (*flibote*) en *last* (*lastre*, ‘ballast’). De geografische namen Brabant, Fries, Holland en Honschoten werden in het Spaans synoniem voor uit die plaatsen geïmporteerde producten: *bramante* (‘paktouw’), *frisa* (‘wollen doek’), *holanda* (‘fijne stof’) en *anascote* (‘wollen stof’).

Echt intiem werden Spanjaarden en inwoners van de Lage Landen pas in de zestiende eeuw, toen Spaanse vorsten geleidelijk aan landsheer werden van alle Nederlandse gewesten. Het absolutistische gezag van de ‘spanjolen’ of ‘maranen’, zoals de Spanjaarden geringschattend werden genoemd, viel niet goed. Toen de Spaanse koning Filips II in 1567 de ‘ijzeren’ hertog van Alva stuurde om orde op zaken te stellen, kwamen de Lage Landen in opstand, met de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) als gevolg. De naam van de hertog, die in de toenmalige diplomataal, het Frans, werd betiteld als *duc d’Albe*, leeft nog voort in *dukdalf* (‘zware meerpaal’). De verbastering *Duckdalf* staat al in 1568 in een Nederlands geuzenliedboek: “O Duckdalf met u [uw] ghenooten, Sijt ghy niet sadt [zat] van tbloet”. De betekenis ‘meerpaal’ is voor het eerst in 1634 gevonden, maar de naam is zeker ouder: al in 1581 is in Emden, net over de

grens van Duitsland waar de watergeuzen een basis hadden, de Nederduitse vorm *dükdalben* gevonden. In zijn standaardwerk over de scheepsbouw uit 1671 verklaart Nicolaas Witsen waarom de paal is vernoemd naar de hertog van Alva: omdat hij “insgelijcks [even] hart en onverzettelijk was, als dit paelwerk”.

DUNA EN DIQUE

Er woonden Spaanse ambtenaren en soldaten in de Lage Landen, dus er waren nauwe contacten tussen Spaans- en Nederlandssprekenden. In het noorden werden die wel minder na de oprichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1588, maar de zuidelijke gewesten bleven tot 1715 onder Spaans gezag. Het lijkt logisch dat er in deze periode veel leenwoorden zijn uitgewisseld, maar dat blijkt niet het geval. Zo namen de Spanjaarden slechts een handjevol Nederlandse woorden over: de landschapstermen *duin* (*duna*) en *dijk* (*dique*), de in Brugge ontstane benaming *beurs* ('handelsbeurs': *bolsa*), en de gevechtstermen *spits* ('steekwapen': *espiche*) en *Vlissingen*, dat werd verbasterd als *pichelingue* en staat voor 'piraat', oorspronkelijk met name 'Hollandse piraat'. Meer persoonlijke contacten weerspiegelen de ontleningen *escaparate*, van het bij ons verouderde *schapraai* ('provisiekast'), en *gaznápiro* ('sufkop, domme gans'): een kruising van het Vlaamse *gesnap* ('geklets') en *snapper* ('kletser').

Het bekendste Nederlandse leenwoord in het Spaans is ongetwijfeld *flamenco* ('Vlaming, Vlaams'). Het woord gaat terug op *Vlaming*, en is tegenwoordig vooral bekend als naam voor een dans- en muzieksoort. Over hoe die betekenisverschuiving heeft plaatsgevonden, doen wilde theorieën de ronde. Uit de oudste citaten valt op te

maken dat de betekenis is gegaan van

'Vlaams' via 'blozend, met het uiterlijk van iemand uit het noorden' naar 'knap', ook 'sexy, provocerend' en vandaar 'zigeunerachtig, zigeuner' – een betekenis die pas in 1870 is aangetroffen. Vervolgens was het een kleine stap naar 'dans, muziek van een zigeuner'. Als muziekterm is het van oorsprong Nederlandse woord via het Spaans internationaal verbreid, en ook weer teruggekeerd in de Nederlandse moederschoot.

ARMADA EN COMMANDO

Ook andersom was de invloed gering. In het strijdgewoel van de zestiende en zeventiende eeuw nam het Standaardnederlands enkele Spaanse namen over voor munten (*dubloen*) en titels (*don*), en de oorlogstermen *armada*, *commando*, *enteren* en *majoor*. Verder de scheepstermen *aviso*, *cargo*, *casco*, *passaat* en de handelsterm *indigo*. Ook werden twee van oorsprong Arabische wetenschapstermen geleend: *bezoar* ('soort steen in maag van herkauwers') en *x* ('onbekende in de wiskunde').

In de zuidelijke dialecten was de talige Spaanse invloed wat groter: via verschillende woordenboeken heb ik ruim vijftig Spaanse leenwoorden in Nederlandse dialecten gevonden, waarvan minstens een vijfde al eeu-

wen uit het Nederlands is verdwenen. Onder die zuidelijke woorden nemen persoonsaanduidingen, meestal negatieve, de hoofdmoot in. De reputatie van Spaanse vrouwen blijkt uit de persoonsaanduidingen *mos* ('slet') en *poetje* ('hoer'), van het Spaanse *moza* en *puta*. *Machochel* ('dikke vrouw') gaat terug op het Spaanse *muchacha* ('vrouw, meisje'); het leeft voort in *piere-machochel* ('lelijke vrouw' en overdrachtelijk 'gammele boot'). *Pagadder* ('klein kind, kwajongen') gaat terug op het Spaanse *pagador* ('betaalmeester in het leger'), vandaar 'slechte betaler' en vervolgens een algemene minachtende term.

DIPLOMATIE

Enkele Spaanse leenwoorden behoren inmiddels tot de Belgisch-Nederlandse standaardtaal, terwijl ze in Nederland onbekend zijn: een Vlaming spreekt van 'een hele resem producten', waar een Nederlander het heeft over 'een hele reeks'. *Resem* gaat terug op het Spaanse *resma* ('hoeveelheid papier'), dat, zo bleek hiervoor al, de bron is van het Nederlandse *riem*. *Pollevie* (in 'Ik loop m'n pollevieën kapot') staat voor 'hoge schoenhak' en is ontleend aan het Spaanse *poleví*. *Supiet*, het woord voor de lekkernij 'zwezerik', gaat terug op het Spaanse (*alguna cosa di*) *chupete* ('iets fijns'). *Parlesanten* ('redetwisten, hevig discussiëren') tot slot is ontleend aan de Spaanse krachtterm *par los santos* ('bij de heiligen').

Hoe komt het nu dat er zo weinig leenwoorden zijn uitgewisseld in de Tachtigjarige Oorlog? De reden zal zijn dat het Frans in die periode de taal van de diplomatie en de hogere burgerij was, zowel in de Republiek als in de Spaanse Nederlanden en Spanje. Alleen de lagere bevolkingslagen drukten zich in hun moedertaal uit, en daardoor zijn de meeste Spaanse leenwoorden in de dialecten overgenomen.

ROOIBOSTHEE

Veel meer leenwoorden leverde de ontdekking van Amerika door Columbus in 1492 op. Spaanse 'conquistadores' gingen in de Nieuwe Wereld op zoek naar het 'eldorado', het gouden, paradijselijke fabelland – de naam is afgeleid van *dorado* ('verguld' – zie ook de rubriek 'Vraag en antwoord', op blz. 30 – red.). Aan het begin van de zeventiende eeuw volgden de Nederlanders hen. Inmiddels hadden de Spanjaarden al woorden gevonden ter benoeming van de nieuwe levensomstandigheden, en de Nederlanders namen die Spaanse benamingen over. Soms ging het daarbij om nieuwvormingen (*mesties*, *mulat*, *neger*), maar meestal betrof het leenwoorden uit inheemse talen die in Spaanse vorm in Nederland, en in de rest van Europa, werden geïntroduceerd, zoals de dierennamen *ara*, *lama*, *musket*, *poema* en *toekan*, de termen voor gebruiksvoorwerpen *kano* en *hangmat* (een vernederlandsing van het Spaanse *hamaca*), en de namen voor vruchten en plantaardige voedingsmiddelen *ananas*, *cacao*, *chocolade*, *papaja*, *mais*, *patat* ('aardappel'), *tabak* en *tomaat*.

Nederlanders vestigden zich niet alleen in Amerika, maar ook in Indonesië en Zuid-Afrika, en enkele woor-

den die de Nederlanders daar leerden kennen, zijn door het Spaans overgenomen uit het Nederlands, zoals *orang-oetan*, *palissander*, *soja* en de aanduiding voor de Zuid-Afrikaanse rooibos: *té rooibos*.

Sommige Spanjaarden vestigden zich definitief in wat Latijns-Amerika ging heten, en ontwikkelden een eigen leefwijze (op een ‘rancho’) en een regionale variant van het Spaans met een eigen terminologie. Uit dit Amerikaans-Spaans heeft het Nederlands in de negentiende en twintigste eeuw, mede dankzij Amerikaanse westerns, woorden overgenomen als *machete*, *pampa*, *poncho*, *rodeo* en *sombrero*, dranknamen als *maté*, *mescal*

De Latijns-Amerikaanse benaming voor een stoere vent, *macho*, veranderde bij ons in een scheldwoord.

en *tequila*, termen voor voedingsmiddelen als *taco* en *tortilla*, en de drugsnamen *cocaïne* en *marihuana*. De Latijns-Amerikaanse benaming voor een stoere vent, *macho*, werd rond 1970 geleend, maar de geuzennaam veranderde bij ons in een scheldwoord.

TOREADOR EN PENSIONADO

In de achttiende en negentiende eeuw nam het Nederlands via wetenschap en literatuur enkele Spaanse termen over, zoals *criticaster*, *escapade* en *platina*, terwijl de handel *embargo* en *silo* opleverde, en de politiek *guerrilla* en *junta*. In de negentiende en twintigste eeuw waren de contacten tussen Spanje en de Lage Landen cultureel van aard: zo leerden de Nederlanders het stierenvechten kennen, inclusief de daarbij behorende terminologie: *banderilla*, *matador*, *picador*, *toreador*, *torero*. Spaanse huizenbouw (*patio*), gewoonten (*siësta*), dansen (*tango*, *rumba*), kleding (*bolero*, *tanga*) en voedingsmiddelen (*gazpacho*, *rioja*) werden bekend, niet alleen in Nederland maar in heel Europa. In de twintigste eeuw werd Spanje een populair vakantieoord, waar ‘pensionado’s’ gingen overwinteren (zie voor dat woord ook het artikel op blz. 14 – red.). Spaanse tussenwerpsels als *adios*, *mañana*, *nada* en *olé* raakten in de mode.

Ook in de eenentwintigste eeuw worden via toerisme en media Spaanse woorden geleend. In een recent artikel noemt de Spaanse neerlandicus Francisco Sánchez

Romero er ongeveer zeventig, waarvan iets meer dan de helft uit Latijns-Amerika komt. Het grootste aantal betreft de Spaanse keuken; denk aan namen voor voedingsmiddelen als *burrito*, *churros*, *conchita*, *escabeche* en *pata negra*, gevolgd door muziektermen als *charango*, *duende* en *cajón*. Ook worden nog steeds Zuid-Amerikaanse diernamen geleend, zoals *paca*, *caracara* en *dogo argentino*.

De tegenprestatie van het Nederlands

is zeer gering: in de twintigste eeuw nam het Spaans uit het Nederlands slechts enkele handelstermen over, zoals *bintje*, *Edammer* en *Goudse kaas*: *queso de Edam/Gouda*.

CRUIJFF

In de leenwoordenuitwisseling slaat de balans duidelijk door naar het Spaans als bron: het Spaans heeft 36 woorden direct uit het Nederlands geleend, terwijl Nederlandse woordenboeken minstens 400 rechtstreekse Spaanse leenwoorden vermelden. Die zijn in het Nederlands trouwens vaak duidelijk herkenbaar, bijvoorbeeld door de uitgang *-a* of *-o*. Alleen de oudste woorden en de dialectwoorden zijn aangepast aan het Nederlands. De herkenbare Spaanse woorden zijn ook overgenomen door andere talen: het betreft begrippen die internationaal opgang hebben gemaakt, en ze tonen dus geen bijzondere band tussen Nederland en Spanje. Al met al blijft de relatie tussen de twee landen afstandelijk. Zelfs Johan Cruijff (“Ik spreek beter Spaans dan welke Nederlander dan ook, maar slechter Spaans dan welke Spanjaard dan ook”) kon daarin geen verandering brengen. ◀

Mais meest gebruikt

Welke Spaanse leenwoorden worden ook daadwerkelijk gebruikt? Om dat te onderzoeken heb ik bekeken hoeveel Spaanse leenwoorden er voorkomen in een krantencorpus uit 2002, samengesteld door de Vrije Universiteit in Amsterdam. Het resultaat is nogal onthutsend: de 1.046.484 woorden van het corpus bevatten 30 Spaanse leenwoorden, die in totaal 110 keer voorkomen: die leenwoorden vormen dus 0,01% van de tekst. In aflopende volgorde van frequentie:

<i>mais</i> (17)	<i>neger</i> (2)
<i>tango</i> (15)	<i>patio</i> (2)
<i>cocaïne</i> (11)	<i>peso</i> (2)
<i>tabak</i> (9)	<i>toekan</i> (2)
<i>chocolade</i> (7)	<i>apache</i> (1)
<i>Catalaans</i> (5)	<i>don</i> (1)
<i>platina</i> (5)	<i>hangmat</i> (1)
<i>majoor</i> (4)	<i>kano</i> (1)
<i>tomaat</i> (4)	<i>lama</i> (1)
<i>junta</i> (3)	<i>machete</i> (1)
<i>marihuana</i> (3)	<i>macho</i> (1)
<i>criticaster</i> (2)	<i>mambo</i> (1)
<i>escapade</i> (2)	<i>pampa</i> (1)
<i>guerrilla</i> (2)	<i>tequila</i> (1)
<i>kurk</i> (2)	<i>tornado</i> (1)

